

Evoluční psychiatrie: Problematická nabídka k evolučnímu pojetí duševních nemocí

Evolutionary psychiatry: A problematic proposal to the evolutionary concept of mental disorders

Filip Jaroš

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové
filip.jaros@uhk.cz

Abstrakt/Abstract

Evoluční psychiatrie je nový vědecký obor, který aplikuje teoretická východiska evoluční biologie na pojetí duševních nemocí. Stevens a Price (2000) ve svém díle *Evolutionary Psychiatry: A new beginning* představují syntetickou podobu evoluční psychiatrie, která spojuje Jungovo pojetí archetypu, recepci klasické etologie v medicíně a tzv. moderní syntézu v evoluční biologii (neodarwinismus). Příspěvek ukazuje problematičnost propojení těchto koncepcí do jednoho celku z pohledu jednotlivých disciplín. Dále je probírána otázka, zda tato originální syntéza přináší užitek pro psychiatrickou praxi. Na závěr se věnují postavení Stevensova a Priceova díla v rámci oboru evoluční psychiatrie a jeho vyhlídkám do budoucnosti.

Evolutionary psychiatry is a new scientific discipline which seeks to apply a theoretical background of evolutionary biology to the problem of mental diseases. In their book *Evolutionary Psychiatry: A new beginning*, Stevens and Price (2000) propose a synthetic image of evolutionary psychiatry, which integrates Jung's notion of archetypes, a reception of classical ethology in medicine and so-called modern synthesis in evolutionary biology (neo-Darwinism). The paper discusses problems resulting from the integration of these concepts into one theory from the perspective of individual disciplines. Further, expectations linked to the application of this original synthesis to a psychiatric praxis are challenged. Finally, the position of Stevens' and Price's work in the field of evolutionary psychiatry and its prospects are outlined.

Pod pojmem evoluční psychiatrie se v současnosti myslí obor, který zahrnuje veškeré pokusy vykládat duševní choroby prizmatem některé ze současných evolučních teorií. Poprvé byl termín použit MacLeanem roku 1985, většího rozšíření se dočkal v průběhu 90. let 20. stol.¹. Obecně přijímaným názvem pro vědní obor se evoluční psychiatrie stala vydáním práce *Evolutionary Psychiatry: A new beginning* od Stevensa a Price v roce 1996. Vznik evoluční psychiatrie časově zapadá do obecného rámce

---

¹ Adriaens a De Bock (2010).

„darwinizace“ lékařských a humanitních věd v poslední čtvrtině 20. stol. Psychiatrie je zvláštním oborem medicíny, jejíž teoretické koncepty jsou formulovány především pod vlivem přírodních věd. Avšak vzhledem k tomu, že člověk je povýtce sociální živočich, „lékařství myslí“ má rovněž svou společenskou komponentu a psychiatrie se dotýká rovněž společenských věd. Léčebné metody sahají od čistě biomedicínského přístupu (podávání antidepresiv) po terapii založenou na iniciaci a integraci duševních obsahů (psychoanalýza). Na rozdíl od jiných oblastí medicíny se psychiatrie může vykázat jen parciálními výsledky v léčbě nejzávažnějších chorob (např. schizofrenie nebo manio-depresivní porucha). To vede u množství vědců k rozčarování, které je ještě posíleno existencí mnoha různých, svými postupy mnohdy nesouměřitelných terapeutických škol.²

Zmapovat jednotlivé varianty evoluční psychiatrie by vydalo na samostatnou práci, základní přehled bude podán v předposledním odstavci. Účelem této statě je zaměřit se na stěžejní dílo evolučně-psychiatrické školy, sepsané Stevensem a Pricem, přičemž naše analýza bude vycházet z druhého, mírně upraveného vydání.³ Stevens a Price v úvodu *Evolutionary Psychiatry* vyjadřují snahu postavit takové základy psychiatrie, které by sjednotily množství psychiatrických diskurzů a očistily disciplínu od pověsti nevědeckosti. Autoři se netají ambicí přinést do psychiatrie nové paradigma, začlenit psychiatrii do mainstreamu současné biologické vědy.⁴ Jak ukážeme později, takto pojatý program činí z evoluční psychiatrie především teoretický koncept bez přímého využití v klinické praxi.

Základní koncepty *Evolutionary Psychiatry*

Stevensův (a Priceův) program evoluční psychiatrie má převážně teoretický charakter a můžeme jej určit jako syntézu tří biologických či psychologických škol: Jungova pojetí archetypu, recepce klasické etologie v medicíně a moderní syntézy v evoluční biologii (neodarwinismu).⁵ Široká konceptuální rozkročenost Stevensovy syntézy spočívá v tom, že se (se střídavým důrazem) opírá o každý z těchto tří pilířů.

---

² Stevens a Price (2000, s. 5–6).

³ Stevens a Price (2000). Dále v textu referujeme o knize pod zkráceným názvem *Evolutionary Psychiatry*; českým názvem evoluční psychiatrie pak myslíme celý obor.

⁴ Stevens a Price (2000, s. 6).

⁵ Základy této stavby byly představeny ve Stevens (1982). Stevens zde však ještě stavbu nového oboru nezahájil a kniha poskytuje daleko plastičtější obraz lidské psyché než *Evolutionary Psychiatry*. Odkazy na Junga, Bowlbyho a Lorenze jsou častější a pozdější neodarwinistický důraz na adaptivitu zde ještě nepoškozuje svěžest originální syntézy. Samotný obor evoluční psychiatrie v 80. letech teprve pozvolna krystalizuje.

Zatímco propojení Junga s lorenzovskou etologií příliš nepřekvapí (oba myšlenkově kořenili v předválečné střední Evropě dominované německou kulturou)⁶ a Lorenz svým způsobem neodarwinistou byl (rozhodně používal koncept přírodního výběru a respektoval genetiku), třetí spojnice je překvapivá: Jung a neodarwinismus! Stevens si je výbušnosti tohoto spojení patrně vědom a na několika místech jeho oprávněnost obhajuje. Je přitom patrné, že se Junga dovolává jako patrona celého pojetí a, ať už rétoricky nebo ze skutečného přesvědčení, své dílo podává jako rozpracování Jungova úsilí.

Je to však především spojení Junga s neodarwinismem, co ohrožuje stabilitu celého díla. Stevens razí koncept, že „archetypy se vyvinuly působením přírodního výběru“.⁷ Jungiáni mohou velmi případně namítnout, že Jung s konceptem přírodního výběru prakticky nepočítal. Proč by měl souhlasit s premisou, že choroby duše napomáhají přežití, potažmo přenesení co největšího počtu genů do dalších generací (což je neodarwinistická mantra)?⁸ Úběžníkem Jungova myšlení byla individuace a naplněný život, nikoliv adaptivní funkce duševních chorob ve smyslu zvyšování *fitness*.

Z pozice neodarwinismu či evoluční psychologie vyznívají Stevensovy odkazy na Junga nepochopitelně. Místo v oboru dobře etablovaných pojmů jako „psychologická adaptace“ nebo „evolučně vzniklý psychologický mechanismus“ se setkáváme s odkazem na Jungovo pojetí archetypů jako vrozených rastrů v lidské psychice. Ačkoliv ze strany Stevense nemusí jít o násilně budované paralely, Jung je současnými vědci kritizován pro absenci přesnějšího vymezení vlastních východisek, a je tedy otázkou, proč se k jeho pojetí vracet.⁹

Nepovažujeme však za přínosné tepat potenciálně originální myšlenkové úsilí pro to, že se odchyluje od výchozích zdrojů a autorit. Dobrá syntéza si vezme z každého zdroje nějaký podstatný motiv a jejich propojením pak dává vyvstat novému konceptu. Stevensova (a Priceova) evoluční psychiatrie by se měla hodnotit podle toho, co přinesla koncepčně nového a jak obohatila psychiatrickou praxi. Rozeberme nejprve strukturu *Evolutionary Psychiatry* z pohledu filosofie vědy, poté analyzujeme každý ze tří pilířů, na kterých práce stojí, a následně se zeptejme, v čem spočívá přínos celé stavby.

---

⁶ Jung sám Lorenze ve svém díle necituje. Stevens případně poznamenává, že Jung by patrně Lorenzův etologický program hodnotil jako potenciálně příliš redukcionistický. Viz Stevens (2002, s. 28).

⁷ Stevens (2002, s. 17).

⁸ Kritice ze strany jungiánů se Stevens (2002, s. 344) věnuje v doslovu: jedna z výtek směřuje k popření primární důležitosti psyché v evoluční syntéze.

⁹ Shackelford a Haselton (1997).

Evolutionary Psychiatry z pohledu filosofie vědy

Chceme-li vybrat nejdůležitější premisy Stevens-Priceova¹⁰ programu, dojdeme k následujícímu výčtu:

A) Archetypy jsou považovány za neuropsychické jednotky, které se vyvinuly prostřednictvím přírodního výběru a které jsou zodpovědné za určení behaviorálních charakteristik stejně jako za emocionální a kognitivní zkušenosti typické pro lidský druh.¹¹

B) Přenos genů do další generace je konečným (ultimátním) cílem našeho chování.¹²

C) tzv. *Základní princip psychopatologie*: Psychopatologie vzniká tehdy, když prostředí nesplňuje, ať už částečně nebo úplně, archetypální potřeby ve vyvíjejícím se jedinci.¹³

V návaznosti na premisy A) – C) je formulováno 5 zákonů psychodynamiky:¹⁴

1. Jakmile je znak chování shledán charakteristickým pro všechny lidské komunity, nezávisle na kultuře, rase a historické epoše, tak musí být zvažována možnost, že jde o vyjádření vrozené tendence nebo archetypu.

2. Archetypy vládnu vlastní dynamikou, jejímž cílem je jejich aktualizace v psychice i chování.

3. Duševní zdraví je výsledkem naplnění archetypálních cílů.

4. Psychopatologie je výsledkem zmaření archetypálních cílů.

5. Psychiatrické symptomy jsou stálými a přehnanými adaptivními psychofyzilogickými odpověďmi.

Přehnaná adaptivní odpověď organismu je tu postulována jako univerzální příčina vzniku duševních chorob. Stevens a Price však hned v dalším odstavci uvádí další teorie o možném původu psychopatologie (např. teorie o interakci genotypu s prostředím, teorie o sociální homeostázi, ontogenetická teorie), které nespočívají na přehnané adaptivní odpovědi organismu. V dalším textu je mnohokrát zmíněna hypotéza o

---

¹⁰ Stevens a Price (2000).

¹¹ Tamt., s. 6.

¹² Tamt., s. 11.

¹³ Tamt., s. 34.

¹⁴ Tamt., s. 38.

prostředí evolučních adaptací (angl. *environment of evolutionary adaptedness*; zkratka EEA), založená na předpokladu, že současné (i psychologické) prostředí lidského jedince se ve velké míře liší od pleistocénu, kdy vznikla víceméně finální duševní výbava druhu *Homo sapiens*. Spíše než o přehnané adaptivní odpovědi hypotéza EEA nicméně vypovídá o tom, že psychické reakce jsou designovány na jiné situace, než se kterými se dnes běžně setkáváme.¹⁵

Lze shrnout, že teorie představená v *Evolutionary Psychiatry* není postavena na axiomatickém základě (zmíněných 5 zákonů psychopatologie). Program má syntetický charakter, slučuje množství teorií, do jejichž explikačního rámce jsou vsazeny jednotlivé psychické nemoci (pro lepší orientaci tříděné podle mezinárodní klasifikace DSM-IV). Ani jeden z výchozích proudů této syntézy (moderní evoluční syntéza, etologie člověka, Jungova psychoanalýza) není využit ve své teoretické čistotě: jak bude ukázáno v následujících třech kapitolách, u každého směru dochází spíše k volnému zacházení s výchozími myšlenkovými rastry.

Evolutionary Psychiatry je v mnoha ohledech dílem, které naplňuje původem marxistickou tezi o tzv. sociomorfním modelování.¹⁶ Sociomorfní modelování je zmírněnou podobou sociálního konstruktivismu: vědecké teorie (zejména biologie a vědy o člověku) odrážejí sociálně-ekonomickou podobu společnosti, ve které vznikají, a vybírají z vnějšího světa analogicky především takové fenomény, které danou teorii nejlépe potvrzují. Stevens a Price mají za cíl ustanovit univerzálně platnou teorii vzniku a původu psychických chorob, jejich chápání psychopatologie však neobsahuje reflexi jejich výzkumné pozice jako příslušníků euro-americké kultury konce 20. století. Příčiny jednotlivých chorob jsou tak viděny především v souvislosti s bojem o společenskou pozici (typicky v zaměstnání, viz později diskutovaný příklad deprese u pacienta A. Squirese) nebo deprivací v sociálním kontaktu.

Do jisté míry lze proto přístup autorů *Evolutionary Psychiatry* charakterizovat jako etnocentrický. Absence problematizace kulturní a časové perspektivy výchozího bodu evolučně-psychiatrického zkoumání zarazí zejména s ohledem na to, že vědecká komunita měla možnost v průběhu dvou desetiletí předcházejících vydání *Evolutionary Psychiatry* vstřebat debatu rozpoutanou mezi zastánci sociobiologie a jejími převážně levicovými kritiky.¹⁷ V psychiatrii samotné došlo k ostré výměně názorů mezi tradičním medicínsky orientovaným křídlem a tzv. anti-psychiatrickým hnutím již v průběhu 60. let; na historicky a kulturně podmíněnou komponentu duševních poruch přesvědčivě poukazuje zejména Foucault.¹⁸

---

¹⁵ Tzv. *mismatch model*, viz Adriaens a De Bock (2010).

¹⁶ Topitsch (1958), u nás Komárek (2008, s. 114–119).

¹⁷ Podrobněji viz Segerstrale (2000).

¹⁸ Foucault (1993).

Aby syntetická psychiatrická teorie dostála výzvám kulturních relativistů, duševní nemoci musí být zkoumány jak synchronní (přes různost kultur), tak diachronní (proměna chorob v čase) optikou. Jiným způsobem lze stěží ověřit, zdali máme co do činění s univerzální charakteristikou nemoci, pro kterou je smysluplné hledat ultimátní evoluční příčinu. Nalézat univerzália duševních chorob napříč kulturami je věc nelehká, etnicky specifický popis nemoci může být stejně málo srozumitelný jako např. náboženské obřady australských Aboriginů. V diachronním (historickém) zkoumání jsme odkázáni především na záznamy rané psychiatrie, dále do minulosti klesá možnost smysluplných diagnóz (byl Ježíš schizofrenik či prorok?). Ukazuje se však, že i něco málo přes 100 let profesionální psychiatrie stačí ke zjištění, že se duševní nemoci v čase významně proměňují: jestliže se ve Freudově době namnoze vyskytovaly případy hysterie, dnes choroba není uvedena ani v mezinárodních klasifikačních tabulkách (viz např. DSM-IV).

Ačkoliv by měl být evoluční psychiatrii vlastní princip evoluce-změny, duševní choroby nahlíží spíše jako neměnné nosologické jednotky.¹⁹ Přitom např. deprese zahrnuje spíše celý klastř příznaků různých chorob než typologickou jednotku (nastává dokonce otázka, do jaké míry má smysl pro dynamiku duševních chorob používat typ nomenklatury vytvořený v 18. století za účelem škatulkování méně dynamických přírodnin).²⁰ Deprese v dnešní době (a především na Západě) má patrně hodně co dočinění s problémy *ranku* a *attachmentu* (viz později diskutovaný případ pacienta A. Squirtese),²¹ v době před nástupem 2. světové války však byla její příčina rozdílná, společnost jako celek rozežíral existenciální strach a citliví jedinci reagovali nástupem choroby.

***Evolutionary Psychiatry* a moderní evoluční syntéza**

Program *Evolutionary Psychiatry* se z velké části opírá o teoretickou kostru moderní evoluční syntézy (neodarwinismus). Citujme zde neodarwinistické východisko pro zkoumání duševních chorob, které jsme označili jako premisu B):

„Přenos našich genů do další generace je konečným (ultimátním) cílem našeho chování.“²²

¹⁹ Srov. Faucher (2012).

²⁰ Viz Komárek (2005, s. 30–32). Na jiných místech Komárek pojednává rovněž historickou dynamiku (duševních) chorob.

²¹ Oba termíny budeme dále používat v originále, jejich české ekvivalenty se hledají poměrně obtížně: v případě ranku asi „postavení, hierarchie“, attachment v Bowlbyho pojetí originálně znamenal fixaci pečovatel-dítě, později představuje obecně „vzájemné hluboké citové pouto“. (ústní konzultace s Jaroslavou Valentovou)

²² Stevens a Price (2000, s. 11).

Tento postulát je společný všem oborům vzešlým z moderní evoluční syntézy (např. evoluční psychologie, behaviorální ekologie). Verbálně se však Stevens a Price vymezují vůči jedné z nejvýraznějších postav evolučního myšlení posledních dekád, R. Dawkinsovi, ve kterém spatřují nositele darwinistického fundamentalismu či genetického determinismu:

„Držím se jungiánské perspektivy přesně proto, že transformuje dawkinsovský pohled na nás jako na loutky genů v optimistický náhled na „bytotné já“ (*Self*), obdařeného všemi schopnostmi lidství.“²³

Poznamenejme zde, že Dawkins²⁴ svou metaforu osob jako vehikulů genů relativizuje poukazem na memy ovládající naši mysl a světlé zítřky pro naše „lidství“ spatřuje ve schopnosti rozumu vzbouřit se proti nadvládě genů.

Ačkoliv je zakladatel sociobiologie E. O. Wilson zmiňován jako jeden z předchůdců úsilí Stevense a Price, sociobiologie jako obor se u nich neteší dobré pověsti. Autoři na poslední straně *Evolutionary Psychiatry* píší:

„Ačkoliv sdílíme stejné evoluční principy jako sociobiologové, nepodepisujeme jejich zjednodušující pohled na lidské bytosti jako pouhé genetické vehikuly maximalizující fitness, pohled, který Buss nazývá „sociobiologický blud“.“²⁵

V následujících závěrečných odstavcích jsou pak načrtnuty specifika lidské duše („Obecně se má zato, že jsme jediná zvířata, která ví, že musí zemřít.“), aby bylo ukázáno, že sociobiologický koncept je příliš reduktivní.²⁶

Program *Evolutionary Psychiatry* je do značné míry odvozen z oboru evoluční psychologie, který se opírá o hypotézu prostředí evolučních adaptací (EEA) a za hlavní mechanismus evoluce lidské psychiky považuje přírodní a pohlavní výběr. Zakládající práce evoluční psychologie se na lidskou mysl dívají jako na modulární strukturu, kde má každý jednotlivý modul adaptivní funkci.²⁷ Pojem adaptace je pak klíčovým východiskem pro chápání duševních nemocí. Připomeneme zde 5. zákon psychodynamiky:

²³ Stevens (2002, s. 348).

²⁴ Dawkins (1976).

²⁵ V angličtině „sociobiological fallacy“, viz Stevens a Price (2000, s. 276–278). Je dobré podotknout, že Stevens na druhé straně kritizuje S. J. Goulda, který sociobiologii vždy oponoval. Gould měl blízko k marxismu a Stevens nebude daleko od pravdy, když tvrdí, že jeho odsudek sociobiologie jako „pravičácké“ ideologie je odrazem jeho vlastního „levičáctví“ (ve smyslu projekce jungiánského stínu). Viz Stevens (2002, s. 281–282).

²⁶ Mimochodem, sociobiologie dle našeho názoru nepřiměřeně redukuje i chování zvířat a kolik primatologů si je jisto tím, že zvířata se nebojí smrti? K tématu viz Komárek (2011, s. 407).

²⁷ Viz např. Barkow, Cosmides a Tooby (1992).

„Psychiatrické symptomy jsou stálými a přehnanými *adaptivními* psychofyziologickými odpověďmi (kurzíva autor).“²⁸

Stojí za zamyšlení, co se vlastně říká tím, že nemoc má adaptivní význam. Základní rovina chápání nemoci spočívá v tom, že se do organismu dostane něco cizorodého, co mu škodí. Těžko bychom obhajovali, že virus chřipky má pro člověka adaptivní význam. Můžeme však říci, že reakce organismu na virus má adaptivní charakter, napadený jedinec proti viru spustí imunologickou válku a nemoc chřipka je průvodním jevem této adaptivní odpovědi. V jakém smyslu ale může být adaptivní duševní nemoc? Do jaké míry se jedná o reakci na cizorodé prvky přicházející zvenčí, např. na tlak society, ve které žijeme?

Musíme také počítat s faktem, že adaptivnost (ve smyslu výhodnost) nemoci je kontextově podmíněná. Manická „porucha“ je například výhodou v uspěchané a čínorodé době a hyperaktivní manažer je spíše objektem obdivu než pohrdání. Geneticky podmíněná náchylnost ke schizofrenii může být doprovázena zvýšenou kreativitou (v současnosti jde o nejčastější evoluční vysvětlení původu schizofrenie).²⁹ Zdali budeme sklony k mánii či schizofrenii chápat jako adaptivní výbavu nebo zhoubnou odchylku od normálu, která nicméně občas nalézá uplatnění, pak leží v samotném jádru problému, jak vůbec definovat duševní nemoc.³⁰

Přenos darwinistického konceptu adaptace do psychiatrie s sebou nese řadu problémů. V morfologii adaptivita orgánu znamená, že je dobře přizpůsoben své funkci, má své místo v celku organismu a umožňuje mu vhodnou interakci s prostředím. V rámci evoluční biologie se problému adaptace věnoval G. C. Williams: jeho snahou bylo pro termín adaptace vyčlenit pouze ty užitečné vlastnosti organismu, které vznikly navzdory nízké pravděpodobnosti (fyzikálně řečeno: klesající entropii). O adaptivní vlastnosti mluvíme tehdy, jestliže je charakteristická pro svou efektivnost, přesnost a spolehlivost.³¹ Přejdeme-li k *Evolutionary Psychiatry*, shledáme, že význam slova „adaptace“ je chápán velmi volně: zastupuje funkce slov jako kreativita, přizpůsobení současným životním tlakům, obohacení života a psychologická spokojenost.³² Ve vysvětlení evolučního významu schizofrenie vystupuje adaptivita jako druh vlastnosti vzhledem k prospěchu skupiny (podrobněji níže).

Zaměříme se nyní na příklady dvou konkrétních duševních nemocí, deprese a schizofrenie. Ptejme se, proč by měla mít deprese primárně adaptivní funkci. Bylo by

²⁸ Viz Stevens a Price (2000, s. 38).

²⁹ Viz Fuller Torrey a Knable (2009), Nettle a Clegg (2006).

³⁰ Blíže k této teoretické problematice Buss (2009).

³¹ Williams (2008).

³² Shackelford a Haselton (1997).

snad „neevoluční“ předpokládat, že stav deprese je vynucen vnějšími okolnostmi, organismus ho přebírá nedobrovolně a jeho funkce jsou plně obnoveny až poté, co atak deprese pomine? Adaptivní funkce navržená Pricem spočívající v tom, že v případě nedobrovolného se podřízení výše postavenému jedinci je účelem deprese vyvarovat se zbytečným třenicím,³³ se jeví být velmi blízká tvrzení, že krvácení je adaptace na porušení tělesné integrity: zraněný je nucen v klidu čekat, až se krvácení zastaví a zbytečně neplýtvat energií. Viděno touto optikou, krvácení se vyvinulo za účelem zklidnění organismu, který je ve stresu. Slovo deprese se však obecně používá jako označení *vynuceného* útlumu; jestliže je tato fáze nutná k obnovení normálního stavu, neznamená to ještě, že je *adaptivní*. V Pricem diskutovaném případě by se organismu samozřejmě nejlépe dařilo, kdyby fázi útlumu přijal, ovšem bez patologického prohloubení. Zdravý organismus na ztrátu postavení v societě reaguje tak, že svůj nižší status přijme (sice nedobrovolně, ale nikoliv na úkor své integrity), stáhne se do pozadí a případně sbírá síly na příští utkání. Patologická deprese přichází v okamžiku, když tento nový úděl *vědomě* přijmout neumí.³⁴ Deprese je tak spíše příznakem dezintegrace jednotlivých stupňů vědomí než adaptací na ztrátu statutu.

Je přitom ještě dobré upozornit, že deprese v mnoha případech překračuje reduktivní chápání vztahované k poruchám *ranku* a *attachmentu*. Člověk je komplikovaný živočich a zdroj jeho sebevztahu neplyne pouze z postavení v rámci society, ale rovněž z možnosti naplňovat vyšší cíle. Deprese vzniká např. tehdy, když člověk přestane vidět smysl své práce. To sice zpravidla nějak souvisí se sociálním prostředím v zaměstnání, často je ale spouštěčem deprese právě krize hodnot a až poté následuje nedorozumění v rámci pracovního kolektivu.³⁵ Jako ilustraci lze rovněž uvést případ známého herce Miloše Kopeckého, který podle Höschlova líčení trpěl obzvláště silnými depresemi v periodách zvýšené popularity, když mu docházelo, že je svými obdivovateli vnímán jako nereálná osoba (a nacházel se tedy oproti teoretickému očekávání ve *vysokém ranku*).³⁶

Vysvětlení původu schizofrenie je sofistickou myšlenkovou stavbou. Jelikož je schizofrenie do značné míry dědičná choroba a její přímé výhody z darwinistického pohledu pochybné (schizoidní typy najdou uplatnění nejspíše v umění, typický umělec ale nemá ani závratné společenské postavení, ani velkou rodinu), představuje nalézání její adaptivní hodnoty interpretační oříšek. Stevens a Price navrhují, že schizofrenie

---

³³ Jde o depresi viděnou prizmatem teorie ranku, viz Stevens a Price (2000, s. 66).

³⁴ Takto aspoň depresi nahlíží Stevens a Price (2000, s. 242–248) v kapitole o léčbě, aniž by však koncept adaptivity zpochybňovali.

³⁵ Srovnejme např. s případem A. Squirese, Stevens a Price (2000, s. 242–248). Jeho problémy počaly rovněž jako krize hodnot, k nemoci došlo spíše jakousi psychosomatickou indukci, když se jeho nemoc vyvinula v souladu s požadavkem pracovního kolektivu (psychosociální tlak).

³⁶ Viz Höschl (1999, s. 611).

napomáhá štěpení skupin: charismatický schizofrenik přiměje své souputníky, aby založily novou společenskou jednotku, vzato kulturně i prostorově. Nové společenství za určitých okolností získá převahu nad starým a geny pro schizofrenii se udržují v lidském genofondu zásluhou poměrně častého štěpení populace.

Autoři mohou na podporu svého tvrzení uvést zajímavé indicie. Vůdci paranáboženských hnutí a sekt (např. Hitler, Johanka z Arku) a šamani v tradičních komunitách vykazují schizoidní typ osobnosti. V rámci lidského druhu patrně existuje cosi jako skupinový výběr, který je jinak v neodarwinistickém paradigmatu neoblíbený: rody, etnika a rasy mezi sebou často vedou války, někdy i genocidního charakteru. V případě pospolitosti kolem postavy charismatického lídra je koherence členů skupiny držena ideologií. Rovněž se nabízí přirovnání k dělení na *maintenance* (udržovací) a *dispersal* (rozptylovací) *phenotype* u řady živočišných druhů (např. jeleni vyhledávající nová teritoria mají vyvinutější paroží coby tzv. luxusní orgán, jehož rozměry však spotřebovávají velké množství energie a nositele hrozí zahubit): neklid schizoidní osoby je spojen s dobrodružnou touhou po objevování nových světů.³⁷

Odvážná hypotéza štěpení skupin a skupinové selekce jako mechanismu udržování schizofrenie má však bolavá místa. Z teoretického hlediska je velmi nejisté, jestli je frekvence štěpení a vytlačování starých komunit novými (v evoluční hantýrce „populační turn-over“) dostatečně velká pro udržování schizoidních genů v celém genofondu. Psychologové a psychiatři, kteří vychází z teoretického rozvrhu moderní evoluční syntézy, považují koncept skupinové selekce za nepodloženou spekulaci.³⁸ Z empirického hlediska je problematický předpoklad, že skupiny vedené vůdci se schizoidním typem osobnosti jsou úspěšnější v osidlování nových území, biologicky vzato nových geografických a sociálních nik. Autory uváděné případy sektářských vůdců Charlese Mansona a Jima Jonese jsou naopak potvrzením obavy, že schizoidní vůdci postrádají dostatečnou míru kontaktu s realitou a nejsou tudíž schopni zajistit pro svou skupinu „zemi zaslíbenou“: naopak, jimi vedené skupiny spíše končí nějakou formou skupinové sebevraždy.³⁹ To je ostatně případ i německého nacistického hnutí, jehož „šamanem“ v moderním hávu byl Hitler.

Stevens a Price si kritiku na adresu svého „adaptacionismu“ vyslechli z několika míst,⁴⁰ Stevensova následná reakce je víceméně zformulováním adaptacionistického programu jako výchozího bodu pro jeho zkoumání.

„Není nic špatného na tom, když se zkoumá možnost, že vzorec lidské

³⁷ Viz Stevens a Price (2000, s. 147–158). Dělení na *maintenance* a *dispersal phenotype* pochází od zoologa Valeria Geista, který jednu dobu studoval etologii pod Lorenzem.

³⁸ Srov. Shackelford a Haselton (1997).

³⁹ Srov. Stevens a Price (2000, s. 150).

⁴⁰ Viz Pietikainen (1998) a Hogenson (1998).

aktivity (jako např. poskytování péče, formování aliancí, depresivní reakce) může být v jistých situacích adaptivní. Vskutku, neučinit tak by bylo absurdní ve světle toho, co víme o klíčové roli adaptivních struktur a chování v evoluční biologii. Měli bychom prozkoumat každý kousek chování směrem k možnému adaptivnímu významu.“⁴¹

Odvolání se na evoluční biologii jako garanta oprávněnosti hledání adaptivních schémat nijak neřeší obavy jungiánské psychologické obce, jejíž představitelé ve Stevensově programu spatřují hrozbu biologizace psychoanalytické školy.

Meze sociobiologické (či evolučně-psychologické) redukce je možné ukázat na případě religiózních fenoménů. Autoři *Evolutionary Psychiatry* se ve výkladu původu duševních poruch problematice náboženství vyhýbají, Stevens se nicméně k tématu vyjadřuje na jiných místech. Jung soudil, že náboženské symboly jsou skryty hluboko v lidském nevědomí a při propuknutí psychózy samovolně vystupují na povrch.⁴² E. O. Wilson a jeho následovníci v oboru evoluční psychologie většinou odvozují náboženství od tribální potřeby kolektivní identifikace.⁴³ Následující citáty dokládají, že Stevens se na rozdíl od Wilsona nestaví kriticky k noetickému potenciálu magické a mytologické (numinózní, řečeno s Jungem) složky lidské psyché.

„Všudypřítomný výskyt léčitele, šamana nebo medicinmana a léčebné praktiky a rituály patří mezi nejnápadnější kulturní univerzália: právě z těchto primordiálních kořenů vyrůstá moderní medicína, psychiatrie a psychoterapie.“⁴⁴

Vztah vědy a náboženství je nazírán velmi liberálně a následující pasáž je jednou z nejtřízlivějších odpovědí, které kdy byly podány v reakci na Wilsonovu snahu o naturalistickou explanaci (můžeme též říci diskreditaci) náboženství.

„Neexistuje žádný fundamentální rozpor mezi nábožensko-mytologickým a vědeckým přístupem: obojí jsou prostředkem porozumění *umweltu*. (...) Věda může pokračovat v demontáži starodávných mýtů naší kultury, ale nikdy nemůže vypudit Boha z příběhu stvoření. Boha jako Vůli a První příčinu, Prvotní rozbušku Velkého třesku, Toho, kdo uvedl celý vesmír do pohybu a je přítomný ve všech jeho částech, Boha „procesuální teologie“, Boha, jenž je jako *imago Dei* zabudován do „bytostného já“ (*Self*).“⁴⁵

⁴¹ Stevens (2002, s. 347).

⁴² Srov. Jung (1993).

⁴³ Wilson (2012).

⁴⁴ Stevens (2002, s. 346).

⁴⁵ Tamt., s. 260.

Evolutionary Psychiatry a etologie

Etologie jako primárně empirická disciplína nevytvořila na rozdíl od neodarwinismu unifikovaný explanační systém a je tvořena souborem poznatků, které jsou navzájem volně propojeny. Sjednocení disciplíny podél jednotné teoretické linie přichází až s důsledným sjednocením etologických a neodarwinistických východisek – se zrozením sociobiologie. Ačkoliv Stevens a Price přijímají sociobiologický program (adaptivita chorob), většina etologických inspirací je starších a mají primárně empirickou povahu.

Nejvíce inspirací pochází od britského psychiatra Bowlbyho, jednoho ze Stevsových učitelů, který jako první propojil lorenzovskou klasickou etologii a psychiatrii. Bowlby proslul jako tvůrce teorie *attachmentu* a jeho práce přímo motivovala Stevsovou praxi v řeckých sirotčincích, výchozí bod jeho kariéry.⁴⁶ Prvořadá důležitost *attachmentu* a *ranku* pro psychosociální vývoj člověka v každé fázi individuálního života je mimo vší pochybnost: člověk je povýtce sociální živočich žijící ve strukturované societě. Stevens a Price konceptualizují poruchy nálad a osobnosti jako odvozené z těchto dvou determinant; schizofrenie je pojednána jako nemoc, do které vyústí sociálně odstředivé tendence. Zde je dobré konstatovat, že ačkoliv jsou *attachment* a *rank* správně zvoleny jako kostra etologie člověka, nezaručuje se tím ještě, že postačují jako základ pro hledání etiologie od deprese přes anorexii až po schizofrenii.

Za pozitivní rys evolučně-psychiatrické syntézy považujeme skutečnost, že se Stevens a Price detailně věnují rozlišení mezi agonickým a hédonickým modem sociální interakce.⁴⁷ Lorenzův koncept agrese má v lidské societě jen omezené uplatnění, neboť každá společnost (již na úrovni lovců-sběračů!) vysoce sankcionuje hrubé použití síly mezi příslušníky téže skupiny a kromě morálních norem hrají v sociální interakci nejdůležitější roli pravidla odvozená od hierarchie (symbolická funkce moci) a hédonický modus spolužití (mírumilovná hra a „péče o srst“). Stevens a Price patrně správně argumentují, že klíčovým faktorem pro postavení v societě je tzv. hédonická kompetice. Lidé mezi sebou nesoutěží zuby a nehty, nýbrž se snaží zalíbit ostatním, například ochotou obětovat své zájmy ve prospěch celku.⁴⁸ To umožňuje nový pohled na problémy kolem skupinové selekce a existence příživníků, tzv. *free-riders*. I kdyby existoval hypotetický gen pro příživnictví, bude mít i přes sobeckost svého nositele nemalé potíže dostat se do dalších generací, neboť *free-riders* disponují malou

---

⁴⁶ Stojí za pozornost věnovat se Stevsovou osobnímu líčení této fáze profesního života, kruciólnímu pro vznik jungiánsko-evoluční syntézy. Viz Stevens (2002, Personal introduction).

⁴⁷ Rozlišení pochází od Michaela Chance: *agonický* modus je spjat s pevnou strukturou společnosti založené na dominanci a podřízení se, *hédonický* modus je charakteristický tím, že místo hrubé síly vstupuje do hry snaha naklonit si ostatní členy společnosti, imponovat jim např. svou atraktivitou. Viz Stevens a Price (2000, s. 49–51).

⁴⁸ Stevens a Price (2000, s. 160).

přitažlivostí pro ostatní členy komunity a jejich akcie na sňatkovém trhu rychle padají spolu s rozšířením jejich pověsti.

Rozlišení mezi agonickým a hédonickým modelem chování představuje velký pokrok oproti naivní darwinistické vizi přímé kompetice. Přesto je i hédonický model sociálních interakcí nazírán prakticky výhradně prizmatem soutěže, tentokrát o zájem ostatních členů skupiny. Paušálně vyjádřeno, náklonnost a láska jsou něčím, o co se musí bojovat. To přirozeně spadá do metafyziky darwinistického uvažování a často koresponduje s empirií (zamilování v naší kultuře probíhá zpravidla až po rituálech pohlavního výběru, během nichž se partner musí „osvědčit“ v porovnání s ostatními možnými nápadníky), naskytá se ale otázka, zdali Stevens a Price nepromarnili možnost pojednat sílu mezilidských vazeb komplexněji. Jungiánský koncept archetypů dává napovědět, že o jisté typy lásky (vztah matka-dítě) není třeba soutěžit (dítě konkrétní matky nemusí svou roztomilostí bojovat o její přízeň s dětmi jiných matek). Je drbání vedle sedícího opičáka prováděno s cílem naklonit si partáka pro budoucí sociální boje nebo momentálním vyjádřením prosté náklonnosti?

Tato problematika souvisí s důležitým postřehem, který omezuje důležitost darwinovského pohlavního výběru v tradičních typech společnosti. Současný euroamerický způsob zakládání rodin je totiž dosti ojedinělý v tom, že se muž a žena seznamují (převážně) bez účasti svých rodin (zde ještě můžeme zmínit předmanželské únosy nevěsty na Kavkaze, které se tradičně dějí bez svolení jejích rodičů⁴⁹). Většinou je pohlavní výběr externě zprostředkován (*externally mediated sexual selection*), což na hlavu staví řadu sociobiologických premis založených na individuálním výběru partnera, kdy hrají roli především atraktivita a „kvalita genů“.⁵⁰ Paušálně řečeno, sociobiologové počítají s tím, že láska přichází před manželstvím, ve většině kultur je tomu však naopak. Dlužno podotknout, že oprášení konceptu skupinové selekce a externalizované podoby teorie pohlavního výběru nesloužily Stevensovi a Priceovi jako páka proti důležitým sociobiologickým premisám, ale jako argument pro jejich kontroverzní (a v podstatě sociobiologickým druhem uvažování motivovanou) teorii o původu schizofrenie.

Důležité uplatnění nachází etologické koncepty v hledání etiologie sexuálních aberací. Stevens a Price zde řadí pedofilii do jedné linie s homosexuálním a sadomasochistním vzorcem sexuálního chování a snímají tak z něj prizma kriminální deviace. Pedofilie a sadomasochismus jsou celkem přesvědčivě vysvětleny jako fúze dvou archetypálních systémů, reprodukce a rodičovské péče, respektive reprodukce a teorie *ranku* (dominantní a submisivní vzorce chování). Autoři se nesnaží podat univerzální teorii o vzniku a významu homosexuality a osvědčují na tomto místě

---

⁴⁹ Roman Figura, ústní sdělení.

⁵⁰ Srov. Stevens a Price (2000, s. 161–162).

respekt ke kulturním variacím tohoto fenoménu (umístění na plynulé škále homosexuál – bisexuál – heterosexuál); stejně tak do jisté míry zohledňují fakt, že se homosexuálové dosti liší fenotypově (feminní a maskulinní typ u mužů). Ačkoliv kapitola věnovaná sexuálním aberacím patří k nejpřesvědčivějším místům práce, navrženým konceptům by jenom prospělo porovnání s bohatším empirickým materiálem.

Evolutionary Psychiatry a Jung

Stevens je známý jungiánský psychoanalytik, autor několika respektovaných jungiánských prací.⁵¹ Z této pozice je zřejmé, že je dobře obeznámen s Jungovou koncepcí archetypů, kolektivního nevědomí a transpersonálním pojetím symboliky snů. Ve vztahu k *Evolutionary Psychiatry* proto překvapuje, že nejsou tyto typicky jungiánské teze detailně rozpracovány v součinnosti se Stevensovou psychiatrickou praxí. Jung je využíván spíše jako autorita, která předznamenala budoucí objevy evoluční psychiatrie. Tím je na jednu stranu dosaženo jeho rehabilitace, na druhou stranu by byl Jungův odkaz ještě silnější, kdyby byla analytická psychologie použita jako *přímé* východisko pro některé náhledy.

Vezměme například teorii archetypů. Lidská sexualita je fundamentálně ovlivněna vrozeným nevědomým obrazem *animy* (v případě muže) a *anima* (v případě ženy). Co se děje s těmito komplexy v případě sexuálních aberací? Jak vypadá obraz *anima* u anorektiček?⁵² Proč není v *Evolutionary Psychiatry* ani jednou zmíněn pro Junga klíčový archetyp stínu? Úplně pak chybí tematizace religiózních a transpersonálních zkušeností provázejících kolektivní paměť každé kultury, která byla podstatná pro Jungovu koncepci duševních chorob.

Stevens a Price se na několika místech nechávají inspirovat jungiánským konceptem fylogenetické psýché. Na několika místech je zmiňována teorie trojjediného mozku od MacLeana odrážející 3 evoluční fáze: plazí, „staro-savčí“ a „novo-savčí“.⁵³ Plazí mozek zodpovědný za čistě instinktivní reakce odkazuje k Jungově koncepci kolektivního nevědomí a hraje primární roli v agonickém modu chování: zde se autorům povedlo pěkně propojení s etologickým pojetím. Teorie trojjediného mozku pak hraje roli v navržené terapii depresivních poruch.

Terapie je oblastí, kde Stevens využívá Jungovo učení nejintenzivněji. V rámci knihy *Evolutionary Psychiatry* však je tento vliv znát opět především prostřednictvím obecných deklamací, nikoliv na konkrétních *postupech*. Kapitola o léčbě začíná prohlášením, že modelová terapie spočívá v „mobilizaci archetypálních komponent

⁵¹ Např. známá biografie Junga, viz Stevens (1996).

⁵² De Giacomova terapie spočívající v intenzivním kontaktu dívky s otcem bude zmíněna dále, Stevens však v této souvislosti Junga překvapivě nepřipomíná.

⁵³ Stevens a Price (2000, s. 15–18).

fylogenetické psýché prostřednictvím snů, fantazií a kresby“,⁵⁴ v následujících náznacích vhodné léčby deprese, anorexie a úzkostných poruch však jungiánské postupy postrádáme. Nestačí zkrátka deklarovat, že pro úspěšnou léčbu je krucióální obnovení těsného vztahu mezi lékařem a pacientem.

Jungův odkaz je nejživější v pojetí snů. Stevens a Price připomínají souvztažnost snění s dětskou hrou a nepostradatelnost snů pro proces ukládání znalostí a učení. Jsou citovány neurofyziologické studie mozku od Jouveta a Winsona: Stevens a Price⁵⁵ konstatují, že „jejich hypotézy jsou jungiánskou teorií v moderním biologickém hávu.“ Jouvet⁵⁶ ukázal, že nejhlubší fáze spánku odpovědná za snění (REM fáze) je spojená s fylogeneticky nejstaršími částmi mozku (plazí mozek). Z kolektivního nevědomí jsou během REM fáze „vybírány“ archetypální obrazy, které jsou důležité pro život lidského individua. Během snění se tak zvědomují psychické obsahy, které je vhodné integrovat do bdělé fáze všedních dnů. Zatímco Jung se zajímal především o symboliku snů a cílem mu byla integrace archetypů během dospívání a zrání, Stevens a Price vyjadřují přesvědčení, že sny vybírají relevantní informace z masy dat uložených do kolektivního nevědomí během miliónů let fylogenetické minulosti člověka.

Ačkoliv je na *Evolutionary Psychiatry* patrná snaha aktualizovat Jungovo dědictví směrem k dnešní podobě akademické psychiatrie a biologie, mnoho jungiánů se domnívá, že Stevens provedl otcí-zakladateli medvědí službu.⁵⁷ Jungův program psychizace byl zrazen rozhodně v tom smyslu, že duševní fenomény nejsou zkoumány směrem *zevnitř* , ale jsou vykládány jako objektivní psychofyzické události. Dalo by se říci, že Stevens zde následuje svůj vzor pouze verbálně, nečiní však vlastní introspektivní zkoumání navazující na Jungův odkaz. Podařila se mu sice syntéza Junga s evoluční psychiatrií, nikoliv však předání či rozvinutí toho, co bylo na Jungově způsobu myšlení nejcennější.

Otevírají navržené koncepty brány k nové empirii?

Přenos konceptů z jedné disciplíny do druhé s sebou obecně přináší myšlenkové (i metodologické) nástroje, které dosud planě čekaly na uplatnění. Přenos etologických a neodarwinistických myšlenkových vzorců do psychiatrie má za následek posunutí úhlu pohledu na známé nemoci. Nejplodnější situace nastává tehdy, když se koncept přenáší tam a zpátky za aktivní účasti odborníků obou (či dokonce více) disciplín a primárně teoretický náhled je těsně provázán s empirií: doslova otevírá brány vnímavosti

---

⁵⁴ Tamt., s. 242.

⁵⁵ Stevens a Price (2000, s. 223).

⁵⁶ Jouvet (1975).

⁵⁷ Srov. Pietikainen (1998).

k novým jevům. Obzvláště plodné se ukázalo propojení etologie a psychiatrie.⁵⁸ U samého zrodu evoluční psychiatrie stály živé diskuze mezi psychiatrem Bowlbym a etology Lorenzem a Tinbergenem – inspirace byla oboustranná, etologové převzali a dále rozvíjeli poznatky o *attachmentu*.⁵⁹

V případě evoluční psychiatrie se nabízí zpětný přenos disciplinární matice do zoologického zkoumání, konkrétně v podobě duševních onemocnění zvířat. Komparativní studie subhumánní a humánní deprese mohou značně napomoci pochopení této duševní choroby. Deprivovaní chovanci zoologických zahrad slibují příslušným studiím poskytnout bohatý srovnávací materiál (což nemá být odsudek zoologického zahradnictví, pouze konstatování jedné z odvrácených stránek těchto chovatelských a vzdělávacích institucí).

Je obecně škoda, že Stevensova a Priceova podoba evoluční psychiatrie pozapomíná na empirický odkaz klasické etologie a Jungova důrazu na zkoumání *obsahu* psýché. Syntéza zůstává na půli cesty a nevyužívá potenciál volného přenosu konceptů Jung – etologie – neodarwinismus. Etologické umění přímého náhledu na jev ustupuje do pozadí před logickou konzistencí neodarwinistických tezí. Přehledná a konzistentní terminologie umožňuje vytvářet hypotézy podle popperovských kritérií falsifikace a zahajuje tak možnost akademické podoby vědy,⁶⁰ bohatost jevového světa je ale na skřípec univerzálních tezí (primárnost přenosu genů do dalších generací) často napínána přes únosnou míru (viz teorie o vzniku schizofrenie). K tomu se ještě připočítává skutečnost, že teze o adaptivitě duševních chorob nemá oporu v modelovém jevu a byla přenesena z neodarwinismu bez paralelního zkoumání empirického materiálu. Darwinův koncept pohlavního výběru rovněž není univerzální (připomeňme již zmíněný *externally mediated sexual selection*, u hmyzu se výběr uplatňuje jen velmi omezeně), modelový případ ptačích námluv však konceptu dodává na přesvědčivosti: dvoření páva samici je těžko nevidět. Které empirické zkoumání dodává oporu teorii, že deprese má především adaptivní význam?

Lze teorii využít pro psychiatrickou praxi?

Jako klíčová se jeví otázka, co může nabídnutý koncept, po teoretické stránce atraktivní, přinést psychiatrické praxi. Při hledání odpovědi na tuto otázku je nutné začít obecnou problematikou vztahu psychologické teorie a psychiatrické praxe. Potřebuje úspěšný psychoterapeut vůbec nějakou teorii?⁶¹ Zformulováno trochu jinak: jak moc terapeut,

⁵⁸ U nás bylo toto spojení zanalyzováno např. v Höschl (1989, s. 190–202).

⁵⁹ Holmes (2002).

⁶⁰ Srov. Nesse (1999).

⁶¹ Wampold a spol. (1997) ukazují, že rozdílné typy terapií u většiny pacientů vedou k podobným výsledkům.

který věří v platnost konkrétní teorie, využívá přímé implikace této teorie ve své každodenní praxi? Lékař musí především umět léčit, teoretické souvislosti jsou věci druhořadé důležitosti. Stálo by za samostatnou analýzu, nakolik se jednotlivé psychiatrické školy shodují či liší svými konkrétními léčebnými praktikami *v protikladu* k tomu, co hlásají jejich teoretické větve.

Stevens a Price považují aplikaci evoluční psychiatrie v léčebné praxi za jeden z cílů programu. Sami však neposkytují mnoho vodítek, v čem by spočívala inovace v psychiatrických *postupech* a jejich program tak zůstává doménou teorie. Navíc je nutno konstatovat, že spojení mezi teoriemi evoluční psychiatrie a léčebnou praxí (provozovanou či navrhovanou Stevensem a Pricem) je velmi vágní. Výjimkou je podrobná analýza deprese, jejíž prolongované trvání je způsobeno protichůdným směřováním různě starých evolučních vrstev mozku, což má za následek neschopnost sjednotit jejich obsahy. Stevens a Price zde přicházejí s důležitou tezí, že z hlediska duševního zdraví (a evolučního významu deprese) je v první řadě důležité přijmout jednoznačné rozhodnutí, teprve sekundární je, zda půjde (v duchu etologie) o ústup nebo útok. Tento přístup ilustrují několika kazuistikami (těch je pohříchu v celém díle poskrovnu) a ukazují, že některé deprese mají neadaptivní charakter a vyžadují si léčbu antidepressivy.

Věnujme se krátce případu A. Squirese a ukažme na něm, jak je teoretický aparát v zásadě redundantní pro terapii. A. Squires z morálních důvodů odmítl přijmout sociální normu ve svém zaměstnání, následný tlak ze strany zaměstnavatele měl za následek spuštění deprese. Teorie ranku vyrůstá z přesvědčení, že deprese má adaptivní význam (nutnost podřízení se). Samotné poselství pro pacienta je však triviální: buď přijmete sociální normu na vašem pracovišti, nebo si musíte stěžovat výše na neetické postupy v práci. Obraz trojího členění mozku a konfliktu evolučních vrstev je jistě zajímavý a intelektuálně orientovanému pacientovi může přinést jisté pochopení, jádrem terapeutického sdělení je ovšem poukaz na konflikt morálky a sociálních pout na pracovišti. Jak ve své práci naznačil Müller,⁶² evoluční psychiatrie často přichází s teoriemi, které na první pohled působí atraktivně a sofistikovaně, jejich heuristické jádro je však z hlediska zavedených psychologických škol triviální.

Ostatním chorobám je z terapeutického hlediska věnována jen malá pozornost. V případě anorexie je představen slibný postup používaný De Giacomem, kdy se dívkám ordinuje měsíční dovolená exkluzivně trávená s otcem.⁶³ Jako odůvodnění takového postupu figuruje analytická teze, že anorektičky bojují o otcovu přízeň spolu se svou matkou. Tato teze však vybočuje z evolučního pojetí a dříve představená etiologie anorexie směřovala zcela jiným směrem: ve společnostech s dostatkem zdrojů

---

⁶² Müller (2011, s. 34).

⁶³ Stevens a Price (2000, s. 252–253).

je touha po šťhlosti výrazem kompetivity mezi dívkami. Stevens a Price dále upozorňují na nedostatky, které se běžně vyskytují v léčebně-medicínském průmyslu a které postihují dvě klíčové formy terapeutického vztahu: spojení doktor-pacient a terapeutickou komunitu. Jde však o obecná konstatování (problémy v zásadě vyplývají z nedostatku peněz a personálu) nijak nesouvisející s programem evoluční psychiatrie.

Stevens i Price za sebou mají dlouholetou klinickou praxi a nelze jim proto dobře přisoudit nálepku od stolu tvořících akademiků. Pohříchu se však zdá, že jejich evoluční syntéza nevyrostala v součinnosti s jejich praxí. Vyjadřuje to i členění zakládající práce oboru, kdy právě diskutovaná kapitola *Treatment* nalézá své místo až na konci knihy a není organicky propojená s jejím zbytkem (v 1. vydání *Evolutionary Psychiatry* byla kapitola ještě kratší). Zdá se tak, že se úspěšná léčebná praxe významných proponentů oboru odehrává celkem nezávisle na teoretických postulátech evoluční psychiatrie.

Na závěr je nutno poznamenat, že kritická analýza evoluční psychiatrie v souvislosti s praxí vychází z programu představeného v *Evolutionary Psychiatry* a nemusí být přiléhavá pro obor jako takový. Clark⁶⁴ testoval hypotézu, že panická porucha je přehnanou (původně adaptivní) odpovědí na nebezpečí. Pacienti s panickým syndromem léčení kognitivní terapií v experimentu prokázali rezistenci vůči stresovým faktorům. Ryle⁶⁵ na druhou stranu zpochybňuje účinnost jakékoliv terapie založené na východiscích evoluční psychiatrie, protože nezohledňují kulturní a individuální determinanty lidské psychiky.

V českých podmínkách, kde se některé psychiatrické školy inspirují etologií člověka, se poměrně úspěšně uplatňují etologická východiska pro léčení sexuálních aberací.⁶⁶ Vysvětlení původu sexuálních úchylek jako smíšení několika archetypálních komplexů (např. rodičovské péče a sexuálního pudu u pedofilie) je ostatně jedním z nejpřesvědčivějších modelů evoluční psychiatrie.⁶⁷

Postavení *Evolutionary Psychiatry* v rámci oboru evoluční psychiatrie

V současnosti v rámci oboru evoluční psychiatrie rozlišujeme celou řadu konceptů s rozdílnými teoretickými východisky, pojmovým aparátem a praktickým uplatněním. Přehled o struktuře oboru je ztížen skutečností, že evoluční psychiatrie nemá žádné vlastní specializované periodikum. Z teoretického hlediska je patrně nejpodstatnějším rozdělení na větev vycházející ze srovnávací etologie (Bowlby) a větev přímo

---

⁶⁴ Clark (1997).

⁶⁵ Ryle (2005).

⁶⁶ Jaroslava Valentová, ústní sdělení.

⁶⁷ Teorie o původu pedofilie ovšem pochází z etologie člověka, konkrétně od Eibl-Eibesfeldta.

naroubovanou na moderní evoluční syntézu (neodarwinismus).⁶⁸ První větev uznává skupinový výběr jako selekční faktor, druhá jej po vzoru významného evolučního biologa Williamse⁶⁹ přímo vylučuje. Práce Stevense a Price má vzhledem ke své syntetické podobě postavení středního členu. Shackelford a Haselton⁷⁰ ji z pozice evoluční psychologie kritizují za využívání teorie skupinového výběru a psychoanalytického pojmového aparátu (odvozeného zejm. z Junga). Na druhou stranu, z etologické školy vycházející Gerrans⁷¹ na Stevensově a Priceově práci negativně ilustruje své tvrzení, že evoluční psychiatrie se po teoretické stránce bez evoluční psychologie obejde. Maloney⁷² pak ve své recenzi na *Evolutionary Psychiatry* syntézu evoluční biologie a Jungova pojetí archetypu veskrze chválí a věří v její praktický přínos. Naopak kritické recenze na Stevensův program vzešly od Hogensona⁷³ a Pietikainena.⁷⁴ První autor zdůrazňuje nekompatibilitu Jungova pojetí archetypu s evoluční psychologií, druhý odmítá program evoluční psychiatrie pro přílišnou míru redukce a zanedbávání kulturních odlišností, kterými je psychika ovlivněna.

První vydání syntézy zvané *Evolutionary Psychiatry* je z roku 1996 a obor od té doby pochopitelně doznal mnohých změn. V první řadě došlo k odstoupení od univerzální snahy přičítat duševním nemocem přímý adaptivní význam: v současnosti se spíše prosazuje pojetí, ve kterém se duševní porucha jeví jako nevhodná exprese *původně* adaptivní vlastnosti či exprese s potenciálně adaptivní funkcí, ale ve špatném kontextu. Podle tzv. medicínského modelu se pro duševní dysfunkci musí hledat primárně proximální příčiny, zatímco koncept adaptace se ohlíží především po evolučních (ultimátních) důvodech.⁷⁵ Někteří autoři⁷⁶ pak pochybují o tom, zdali je vůbec vhodné stavět základy evoluční psychiatrie na evoluční psychologii.

Kritizována je rovněž klasifikace nemocí použitá Stevensem a Pricem, která je sice přehledná, ale jen za cenu silného zjednodušení plasticity duševních chorob. Často bývá v této souvislosti zmiňována schizofrenie, která je spíše sběrnou kategorií pro sadu chorob s dosti rozdílnou etiologií, Stevens a Price ji však jednotně klasifikují jako *spacing disorder* (chorobu doprovázející sociální izolaci). K tomu přibývá reflexe faktu,

---

⁶⁸ Adriaens a De Bock (2010).

⁶⁹ Williams (2008).

⁷⁰ Shackelford a Haselton (1997).

⁷¹ Gerrans (2007).

⁷² Maloney (1999).

⁷³ Hogenson (1998).

⁷⁴ Pietikainen (1998).

⁷⁵ Blíže viz Adriaens a De Bock (2010).

⁷⁶ Panksepp a Panksepp (2000).

že psychiatrické nemoci nemohou být považovány za neměnné nosologické jednotky ani ze synchronní perspektivy.⁷⁷

Závěr

Základní étos Stevensovy syntézy jde správným směrem: člověk je povýtce sociální živočich a je proto dobré předpokládat, že nemoci duše budou nějak spojeny se základními faktory ovlivňujícími život členů lidské society, zejm. postavení v rámci society, vztahy v rodině, sexuální život apod. Stejně determinanty ovlivňují psychický život všech sociálních živočichů, použití některých etologických a neodarwinistických konceptů a jungiánského obrazu fylogenetické psýché je tedy v psychiatrii plně oprávněné.

Evolutionary Psychiatry nepřišla s radikálně novým konceptem, daleko spíše převyprávěla staré znalosti podle nové šablony. Tušení, že nemoc pro člověka nepředstavuje pouze ohrožení integrity, ale má rovněž svůj účel, je velmi staré a i v moderní době je rozpracováno mnohými lékařskými školami (psychosomatický přístup⁷⁸, symbolika chorob podle Dethlefsena a Dahlkeho⁷⁹). Odsud je jen krok k tvrzení, že specificky duševní nemoci mají adaptivní význam: dlužno však podotknout, že v rámci evoluční psychiatrie je adaptivita chápána mechanicky – postižený je k přijmutí nové role donucen, kdežto např. psychosomatický přístup vyžaduje, aby nemocný svému tělu a duši s vnímavostí naslouchal.

Z teoretického hlediska přináší *Evolutionary Psychiatry: A New Beginning* některé zajímavé koncepty, které si zaslouží další rozpracování. Osobně jsem však skeptický k očekávání, že na evolučním přístupu spočívá nějaká revolučně nová terapie (jak by člověk od „nového začátku“ očekával). Spíše se domnívám, že postupy praktiků zůstanou téměř stejné a promění se jen teoretická báze oboru, respektive do rodiny psychiatrických škol přibude další přírůstek. Na poli psychiatrie jako akademické disciplíny je však situace odlišná. Po vzoru Kuhna máme za to, že nové paradigma nevzniká zásluhou badatelské poctivosti a vědecké přesvědčivosti, ale pro svou metaforickou spřízněnost s duchem doby. Máme za to, že Stevens a Price zachytili příznivý vítr staronové evolucionistické *epistémé*: postmoderna přestala na pomezí přírodních a humanitních věd existovat.

Autorům *Evolutionary Psychiatry* nelze upřít snahu o propojení oborů přírodní a humanitní vědy, o vytvoření syntézy, která není prvoplánovým pokusem o uzurpaci jednoho systému druhým. Co očekávat od Stevensova a Priceova programu do

---

⁷⁷ Faucher (2012).

⁷⁸ Podrobněji kapitola „Sdělný a sociální význam nemoci“, Komárek (2005, s. 82–94).

⁷⁹ Dethlefsen a Dahlke (1993).

budoucná? Jak rozumět jejich vymezení se proti sociobiologii, když naše analýza ukazuje, že z hlediska hypotéz o původu nemocí přináší evoluční psychiatrie podobné plody? Nemáme co do činění s vlkem v rouše beránčím?

Jednoznačné odpovědi lze těžko podat, více než znalost textů by zde jistě napomohla přímá konfrontace osob obou autorů. Zaujměme zde pragmaticko-prognostický pohled, který vychází z toho, že evoluční psychiatrie se nalodila na vůdčí intelektuální proud doby, který ji bude pohánět vpřed, jakkoliv osvětlené kritiky se proti ní budou sepisovat. Stalo se tak v případě jakéhokoliv neodarwinistického přístupu: co platno na tom, že Midgley napsala filosoficky relevantní kritiky Dawkinsova pojetí sobeckého genu⁸⁰ a Nelson brilantně rozebrala úskalí sociobiologie?⁸¹ Přírodní věda má v současnosti humanitním disciplínám nabídnout více, než je tomu opačným směrem, neodarwinismus je biologickým mainstreamem, psychiatrie se bude tedy více a více pojednávat prizmatem neodarwinistické evoluční biologie.⁸² Myšlenkové úsilí kritiků by se mělo soustředit na to, aby podoba evoluční psychiatrie byla co nejvíce kultivovaná. V první řadě je třeba znovu a znovu zdůrazňovat, že neodarwinistická redukce je užitečný nástroj, ale zlý pán. Každá podoba vědy je reduktivní, jde o to, aby po sobě redukce zanechávaly co nejmenší intelektuální paseku.⁸³

Klasičtí etologové a pravověrní jungiáni budou začasto Stevensův program vnímat jako tunelování myšlenkového odkazu otců-zakladatelů, Lorenze a Junga. Intelektuálně je takový postoj pochopitelný, v politice vědy však krátkozraký. Jestliže se nechce klasická etologie plně rozpustit v sociobiologii (resp. evoluční psychologii) a jungiáni sektářsky obrnit vůči jakékoliv kontaminaci zvenčí, měl by být každý pokus aktualizovat zásluhy Lorenze, Bowlbyho a Junga přijímán primárně pozitivně, neboť opětovné proniknutí jejich jmen na akademická kolbiště s sebou přináší možnost plně oprášit jejich odkaz v celé myšlenkové originalitě. To se týká především Jungovy osoby, jejíž vzpomnutí v prostoru univerzitních kateder často působí jako červený hadr na býka. Jestliže se otevřenému jungiánovi Stevensovi podaří nové době prodat svého guru, který dřímá skryt ve stínu vrženém zlatým teletem neodarwinistického programu, půjde o akademický „majstrštych“.

---

⁸⁰ Nejznámější je patrně Midgley (1979, s. 439–458).

⁸¹ Jedná se o jeden z případů, kdy tzv. feministická filosofie vědy kromě své vlastní ideologie přináší i obecně hodnotné postřehy: viz Nelson (1995, s. 399–421).

⁸² Samotný Stevens (2002, s. 350) toto přesvědčení vyjádřil následovně: „Žádný psychologický systém nepřežije bez přijetí Darwinova skvělého vhledu do povahy a procesů naší evoluční minulosti: poskytuje nepostradatelné paradigma pro vědy o životě. Jung i Freud si toho byli vědomi.“

⁸³ Blíže k použití redukce v biologii Kratochvíl (1994), 8. kapitola zvaná *Evoluce – proč bývá pohoršením*.

Poděkování

Tento článek vzešel z iniciativy a za podpory Jiřího Motla. Matyášovi Müllerovi jsem zavázán za několik myšlenkových inspirací a za ochotné zapůjčení studijního materiálu. Jaroslava Valentová poskytla cenné informace o oboru evoluční psychiatrie a pomohla mi ujasnit si některé koncepty. Tomáš Daněk laskavě prošel celý text a poskytl cennou reflexi k možnosti syntézy Jungova učení s evoluční psychiatrií.

Článek vychází jako výstup projektu institucionální podpory Filozofické fakulty UHK na téma *Otázka relativismu ve filosofii a společenských vědách*.

Literatura

- Adriaens, P. R. a De Block, A. (2010): „The Evolutionary Turn in Psychiatry: a Historical Overview.“ *History of Psychiatry* 21(2): 131–143.
- Barkow, J. H., Cosmides, L. E. a Tooby, J. E. (1992): *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford University Press, Oxford.
- Buss, D. M. (2009): *Evolutionary Psychology: The New Science of The Mind*, 3/E. Pearson Education, Singapore.
- Clark, D. M. (1997): „Panic Disorder and Social Phobia.“ In *The Science and Practice of Cognitive Behaviour Therapy*, eds. D. M. Clark a C. G. Fairburn, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 119–153.
- Dawkins, R. (1976): *The Selfish Gene*. Oxford University Press, Oxford.
- Dethlefsen, T. a Dahlke, R. (1993): *Nemoc jako cesta*. Aquamarin.
- Faucher, L. (2012): „Evolutionary Psychiatry and Nosology: Prospects and Limitations.“ *The Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication* 7: 1–64.
- Foucault, M. (1993): *Dějiny šílenství*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- Fuller, T. E. a Knable, M. B. (2009): *Surviving Manic Depression: a Manual on Bipolar Disorder for Patients, Families, and Providers*. Basic Books, New York.
- Gerrans, P. (2007): „Mechanisms of Madness: Evolutionary Psychiatry Without Evolutionary Psychology.“ *Biology and Philosophy* 22(1): 35–56.
- Hogenson, G. B. (1998): „Response to Pietikainen and Stevens.“ *Journal of Analytical Psychology* 43(3): 357–372.
- Holmes, J. (2002): *John Bowlby and Attachment Theory*. Routledge, London and New York.
- Höschl, C. (1989): „Etologie a medicína.“ *Bratislavské lékařské Listy* 90: 190–202.
- Höschl, C. (1999): „Teorie deprese.“ *Vesmír* 78: 607–611.

- Jouvet, M. (1975): „The Function of Dreaming: a Neurophysiologist's Point of View.“ In *Handbook of Psychobiology*, eds. M. S. Gazzaniga a C. Blakemore, Academic Press, New York, 1975, s. 499-527.
- Jung, C. G. (1993): *Analytická psychologie. Tavistocké přednášky*. Academia, Praha.
- Komárek, S. (2005): *Spasení těla: moc, nemoc a psychosomatika*. Mladá fronta, Praha.
- Komárek, S. (2008): *Příroda a kultura*. Academia, Praha.
- Komárek, S. (2011): „Zvíře a smrt.“ *Vesmír* 90: 407.
- Kratochvíl, Z. (1994): *Filosofie živé přírody*. Hermann a synové, Praha.
- Maloney, A. (1999): „Darwin and Jung in a New Psychiatry.“ *The San Francisco Jung Institute Library Journal* 18(1): 11–22.
- Midgley, M. (1979): „Gene-juggling.“ *Philosophy* 54(210): 439–58.
- Müller, M. (2011): *Psychiatrie, duševní nemoc a kultura*. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze.
- Nelson, L. H. (1995): „A Feminist Naturalized Philosophy of Science.“ *Synthese* 104(3): 399–421.
- Nesse, R. M. (1999): „Testing Evolutionary Hypotheses about Mental Disorders.“ In *Evolution in Health and Disease*, ed. S. C. Stearns, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 261–266.
- Nettle, D. a Clegg, H. (2006): „Schizotypy, Creativity and Mating Success in Humans.“ *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences* 273(1586): 611–615.
- Panksepp, J. a Panksepp, J. B. (2000): „The Seven Sins of Evolutionary Psychology.“ *Evolution and Cognition* 6(2): 108–131.
- Pietikainen, P. (1998): „Response to Hester McFarland Solomon, George B. Hogenson and Anthony Stevens.“ *Journal of Analytical Psychology* 43(3): 379–388.
- Ryle, A. (2005): „The Relevance of Evolutionary Psychology for Psychotherapy.“ *British Journal of Psychotherapy* 21(3): 375–388.
- Segerstråle, U. C. O. (2000): *Defenders of the Truth: The Sociobiology Debate*. Oxford University Press, Oxford.
- Shackelford, T. K. a Haselton, M. G. (1997): „Evolutionary Psychiatry: A New Beginning. Book Review.“ *Politics and the Life Sciences* 16(2): 341–342.
- Stevens, A. (1982): *Archetypes, a Natural History of the Self*. Quill, New York.
- Stevens, A. (1996): *Jung*. Argo, Praha.
- Stevens, A. (2002): *Archetype Revisited: An Updated Natural History of the Self*. Psychology Press, London.
- Stevens, A. a Price, J. (2000): *Evolutionary Psychiatry: A New Beginning*. Routledge, New York.

- Topitsch, E. (1958): *Vom Ursprung und Ende der Metaphysik: eine Studie zur Weltanschauungskritik*. Springer, Wien.
- Wampold, B. E., Mondin, G. W., Moody, M., Stich, F., Benson, K. a Ahn, H. (1997): „A Meta-analysis of Outcome Studies Comparing Bona Fide Psychotherapies: Empirically, „All Must Have Prizes“.“ *Psychological Bulletin* 122(3): 203.
- Williams, G. C. (2008): *Adaptation and Natural Selection: a Critique of Some Current Evolutionary Thought*. Princeton University Press, Princeton.
- Wilson, E. O. (2012): *The Social Conquest of Earth*. WW Norton & Company, New York.